

PÉTER MÓZES

SZOBORAVATÁS: DR. ELISCHER GYULA EGYETEMI TANÁR

INAUGURATION OF A STATUE OF DR. GYULA ELISCHER (1875–1939) IN THE SCULPTURE GARDEN OF DEBRECEN UNIVERSITY'S CAMPUS. The brief text highlights the inauguration, on November 8, 2014, of a bust of Gyula Elischer of Thurzóbánya on the campus of the University of Debrecen. The text offers a description of the life career of the world-famous radiologist professor, Hungary's first radiographer, his professional achievements and printed publications. The text also underscores the fact that Professor Elischer – like many other doctors of the heroic age of radiology – sacrificed his life in the service of science and of his fellow human beings.

November 8-a a röntgensugár felfedezésének napja. Wilhelm Conrad Röntgen professzor Würzburgban, az Orvosi Fizikai Intézetben kísérletezve 1895. november 8-án fedezte fel az addig ismeretlen sugárzást, amely később – legalábbis az európai szóhasználatban – az ő nevével forrt egybe. Ezen felfedezés 120. évfordulóján a Debreceni Egyetem vezetői, debreceni radiológusok, a radiológia barátai a Radiológiai Klinika melletti parkban gyűltek össze. Az itt lezajlott ünnepség keretében került leleplezésre

Dr. thurzóbányai Elischer Gyula professzor (1875–1929) mellszobra a klinika nagyjainak tiszteletére létrehozott szoborparkban. A kitűnő alkotást orvos kollégánk dr. Kövér József szobrász- és festőművész készítette.

A megemlékezésen dr. Battyány István, az Egészségügyi Szakmai Kollégium Radiológiai Tagozatának elnöke szólt arról, hogy a röntgensugár felfedezésének 120. évfordulója mellett ez évben ünnepeljük Elischer Gyula professzor, az első magyar tanszékvezető röntgenológus születésének 140. évfordulóját. A Kollégium Radiológiai Tagozatának elnöke ismertette a professzor életművét, méltatta Elischer professzor szakmai érdemeit, munkásságát.

Dr. Balla György professzor, a Debreceni Egyetem Klinikai Központjának orvosszakmai igazgatója beszédében a radiológia mártírjának nevezte az 1929-ben, 54 éves korában elhunyt Elischer Gyulát. „Mennyiségileg rövid volt az 54 év, de minőségében a világhírre vezetett” – méltatta a néhai professzort az akadémikus. Hozzátette: a Debreceni Egyetem mélyen tiszteli Elischer Gyula emlékét, ezt a most felavatott szobor mellett a róla elnevezett emlékérem is bizonyítja. Megemlítette beszédében az Elischer-

utódok szerepét a debreceni radiológia fejlődésében, felidézte a debreceni radiológia fejlődésének emlékezetes momentumait.

A szobrot dr. Édes István professzor, a Debreceni Egyetem rektorhelyettese, Klinikai Központjának főigazgatója és dr. Mátyus László professzor, a Debreceni Egyetem Általános Orvosi Karának dékánja leplezte le.

A felavatott szobornál a megemlékezés koszorúit helyezték el: dr. Édes István DE Klinikai Központ főigazgató és dr. Mátyus László DE ÁOK dékán, dr. Balla György orvosszakmai igazgató és dr. Battyány István, az Egészségügyi Szakmai Kollégium Radiológiai Tagozatának elnöke, valamint a diagnosztikus szakmák és a radiológusok nevében dr. Kappelmayer János intézetigazgató és dr. Péter Mózes, a Radiológiai Klinika volt igazgatója.

Ki volt Elischer Gyula?

Az Elischerek a Felvidékre betelepült, német származású evangélikusok voltak. 1912-ben I. Ferenc József nemesi címmel és lakóhelyükről „thurzóbányai” előnévvel tüntette ki a családot.

Ifj. Elischer Gyula, szepességi származású fiatalember abba a Fasori Lutheránus Gimnáziumba járt, amely Kossuth Lajost és több kiváló embert bocsátott útjára. Nagypapa az 1848-as szabadságharcban a kassaiak kapitánya volt. Elischer Gyula édesapja, id. Elischer Gyula, a híres nőgyógyász orvosprofesszor a Rókus Kórház IV. Sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Osztályát vezette, művészetpártolása mellett többek között arról volt híres, hogy szegény betegetől sohasem fogadott el honoráriumot.

A későbbi radiológus professzor a Budapesti Tudományegyetem orvosi karán végzett, s pályáját a Kórbonctani Intézetben kezdte, majd a Korányi Sándor belgyógyászatán dolgozott. 1911-ben tanársegédként megbízást kapott a klinika röntgenlaboratóriumának megszervezésére. Ez a megbízás meghatározta további életét.

A röntgenológiával Würzburgban Leibe, Hamburgban Albers-Schönberg intézetében ismerkedett meg. 1912-ben három területen: a szív vizsgálata, a gyomornyálkahártya-relief és a vese vizsgálata terén elért eredményeire tekintettel magántanárrá habilitálták.

1917-től a Korányi-klinikán létesült a Budapesti Tudományegyetem II. Sz. Röntgenintézete, melynek vezetője lett. Az I. világháborúban hadiorvosként működött, majd 1921-ben meghívást kapott a Debreceni Tisza István Tudományegyetem orvosi karától az alakuló röntgentanszék vezetői feladatának ellátására.

Először az Augusztai Szanatóriumban elhelyezkedő egyetemi röntgenlaboratóriumot vezette, majd 1922-ben a Központi Röntgenintézet igazgatójának nevezték ki. Ő volt az első magyar intézetvezető röntgenológus professzor.

Pár év alatt korszerű röntgenosztályt alakított ki diagnosztikai és terápiás részleggel, melynek nemzetközi elismerést szerzett. Elischer Gyula professzor nagy szerepet ját

szott az újonnan létesült egyetem fejlődésében, az 1924/25. és az 1927/28. tanévekben az orvosi kar dékánjává választották. Három évig volt az akkor jelentős szakmai fórum, az Orvosegyesület elnöke.

Az egyetemen abban az időben a munkatársak gyakran ültek le egymással és tárgyaltak meg közösen eseteket, határozták meg a legelőnyösebb gyógykezelést. Ezen szakmai megbeszéléseken kívül gyakran voltak baráti, társasági összejövetelek, amit az is elősegített, hogy a professzorok „bent laktak” a klinikatelepen családjikkal. Elischer professzor ennek a társasági életnek központi alakja volt, azzá tette legendás kedves személyisége, humora.

A sugárkárosodás jelei már Debrecenbe érkezésekor jelentkeztek nála, a röntgenrák megjelenése miatt kézujjait csonkolni kellett. Emberi nagyságát azon tény érzékelteti, hogy diagnosztikai munkáját annak ellenére folytatta, hogy tisztában volt annak várható következményeivel. A 20-as évek végén állapota rosszabbodott, hosszú betegeskedés után 1929. május 2-án halt meg Budapesten. Síremléke a Kerepesi temetőben található a következő felirattal: „Embertársait gyógyítva a tudomány áldozata lett.”

Néhány mondat a nekrológiájából: *„A magyar röntgentudománynak mélységes gyásza van: elköltözött közülünk Elischer professzor, a magyar röntgenológia hatalmas oszlopa és úttörője. A röntgensugarak felfedezése alkalmával, fiatal klinikai gyakornok korában azonnal belátta és felfogta a röntgensugarakkal való vizsgálat fontosságát és jelentőségét, nemcsak a sebészet, hanem a belgyógyászat terén is és már akkor hangoztatta, hogy életét a röntgensugarakkal való búvárkodásnak fogja szentelni. Munkái valóban egymást érték a röntgenológia olyan alapvető részeiben, amelyek ma már önként érthetőnek látszanak, az akkori tudományos homályban azonban nehéz bizonyításra szorultak és igen nagy vívmányt képviseltek [...] Nemcsak a pótolhatatlan nagy tudóst siratjuk benne, hanem a mindig vidám, szerető és ragaszkodó jóbarátot és a sors minden visszásságai között is helytálló feddhetetlen jellemet.”* – mondta Huzella Tivadar emlékbeszédében.

Elischer professzor egyike azoknak a mártíroknak, akik a röntgensugárzás áldozatai lettek a felfedezést követő években, s nevüket az utókor Hamburgban, a Szent György Kórház parkjában márványba vésve örökítette meg.

Elischer Gyula professzor 1929-ben bekövetkezett halálával feleségét, Agathe-ot és egyedüli gyermekét, a 11 éves Gyulát hagyta maga után. Fia a háborút követően – melyben megsebesült – Németországba menekült. Nagyon fájdalmasan érintette, hogy el kellett hagynia Magyarországot. Pár év németországi tartózkodás után Ausztráliába telepedett át, ahol neves építész lett, családot alapított, s elődeit követve részt vett az egyetemi képzésben.

Elischer professzor munkásságáról

Elischer professzor klinikai-tudományos megfigyelései abban az időben születtek, amikor még a röntgensugár diagnosztikai és terápiás felhasználásának lehetőségeit nem ismerték, ezért az általa közzétett tapasztalatok a magyar és nemzetközi orvostudomány fejlődése szempontjából rendkívül nagy jelentőségűek voltak.

Nemzetközileg kimagasló eredményei:

1. A szív méretének pontos ábrázolása

A szív méret a kardiológiai betegségek diagnosztikájában alapvető szempont volt. A szív alakjának, méretének ábrázolására először az ortoröntgenographiát alkalmazták, ami a centrális röntgensugárral körberajzolt szívet ábrázolta, s kiküszöbölte a széttérő sugarak betegenként különböző nagytávolsági effektusát. Később a teloröntgenográfia került felhasználásra e célra, ennek keretében nagy távolságról (1,5–2 m) exponáltak a mellkasra, csökkentve ezzel a sugarak széttéréséből eredő, nem kívánatos hatást.

Elischer professzor Korányi Sándor útmutatása szerint egy, a beteg ujjára felerősített érzékelőt szerkesztett, amely lehetővé tette pulzus által vezérelt, azonos szívfázisú felvételek készítését. Később az EKG vezérlést oldotta meg. Eredményeiket világelsőként közölték.

2. A gyomornyálkahártya vizsgálata

Elischer professzor az abban az időben a gyomor vizsgálatára alkalmazott „bizmutkása” helyett egy új kontrasztanyagot készített, aminek alapanyagát cirkoniumdioxid és gumiarábikum képezte, s megtapadt a gyomor falon, de nem töltötte ki a gyomrot, s ezáltal nem fedte el a részleteket. Kiderült, hogy ezen kontrasztanyaggal a gyomornyálkahártya szerkezete kirajzolódik a röntgenképen, és addig soha nem látott részletek válnak ábrázolhatóvá. Elischer ezen nagyjelentőségű felfedezéséről 1911-ben német nyelvű publikációban, világelsőként számolt be, ezért elnevezték „*a relief diagnosztika atyjának*”.

Tanítványok, utódok

Elischer Gyula professzor szakmai tapasztalatait szívesen átadta ifjú kollégáinak. Az Elischer-iskola kiváló tagjai, így Ratkóczy Nándor, a későbbi budapesti professzor, Markó Dezső, Hrabovszky Zoltán (Budapest), Kopári József (Miskolc), Engelmayer Jenő (Kassa) és nem utolsósorban a Debreceni Orvostudományi Egyetemen az Elischer-örökséget továbbvivő Rencz Antal, aki 1947 szeptemberétől 1963 szeptemberéig vezetett és oktatta a Debreceni Orvostudományi Egyetemen a radiológiát, még évtizedekig meghatározó személyiségei voltak a magyar radiológiának.

Elischer Gyula közlései

- ELISCHER Gyula, *Tüdőkövek esete*. Orvosi Hetilap 48 (1904), 707.
- ELISCHER Gyula, KENTZLER Gyula, *Über die baktericide Eigenschaft des Tiphusserum*. Berliner Klinische Kl. Wochenschrift (1905), 29.
- ELISCHER Gyula, *Vizsgálatok az acetonekiválasztásról diabetes mellitusnál a tüdők és a vesék által*. Orvosi Hetilap (1906).
- ELISCHER Gyula, ENGEL Károly, *Három mediastinalis tumor Röntgen-sugárral kezelt esete*. Orvosi Hetilap 50 (1906), 335.
- ELISCHER Gyula, *Plastikus Röntgen-képek*. Orvosi Hetilap 50 (1906), 584.
- ELISCHER Gyula, ENGEL Károly, *Röntgen-fénnyel kezelt mediastinalis daganatok*. Orvosi Hetilap 50 (1906), 814.
- ELISCHER Gyula, KELEN Béla, *A plastikus X-sugaras képekről*. Orvosi Hetilap 50 (1906), 902.
- ELISCHER Gyula, ENGEL Károly, *Röntgen-fénnyel kezelt mediastinalis tumor korbongoztatási készítményének bemutatása*. Orvosi Hetilap 50 (1906), 1019.
- ELISCHER Gyula, ENGEL Károly, *Újabb adatok a mediastinalis daganatok Röntgen-kezeléséhez*. Orvosi Hetilap 51 (1907), 471.
- ELISCHER Gyula, ENGEL Károly, *Az ortoradiographiáról*. Orvosi Hetilap 32 (1907), 571.
- ELISCHER Gyula, ENGEL Károly, *A leukaemia, a pseudoleukaemia, a limphosarcoma és mediastinalis tumorok Röntgen kezeléséről*. Orvosi Hetilap 51 (1907), 895.
- ELISCHER Gyula, ENGEL Károly, *A leukaemia, pseudoleukaemia, lymphosarcoma és mediastinalis tumor röntgen kezeléséről*. Magyar Orvosi Archivum 9 (1908), 18.
- ELISCHER Gyula, *Az ép és beteg szívnek pillanat Röntgen-képei működésének különböző phasisaiban*. Budapesti Orvosi Újság (1910), 930.
- ELISCHER Gyula, KORÁNYI Sándor, *Teleröntgenographie des Herzens in beliebigen Phasen seiner Tätigkeit*. Zeitschrift für Röntgenkunde (1910).
- KORÁNYI Sándor, ELISCHER Gyula, *A szív teleröntgenographiája működésének tetszésszerű phasisaiban*. Magyar Orvosi Archivum 11 (1910), 303–309.
- ELISCHER Gyula, *A gyomor physiologiájának és pathológiájának néhány kérdéséről Röntgen-vizsgálatok alapján*. Orvosi Hetilap 55 (1911), 733.
- ELISCHER Gyula, *Spasmus folytán fennálló duodenum-stenosis gyógyult esetének Röntgen-képei*. Orvosi Hetilap 55 (1911), 875.
- ELISCHER Gyula, *Az ép és beteg szívnek pillanatos röntgen-képeiről működésének különböző szakaszában*. MOA.289–298. 1911.
- ELISCHER Gyula, *Spasmusos duodenalis szűkület esete*. Orvosi Hetilap 56 (1912), 236.
- ELISCHER Gyula, ENGEL Károly, *Über Röntgenbehandlung von Blutkrankheiten*. Deutsches Archiv für Klinische Medizin.
- ELISCHER Gyula, *Über Moment-Röntgenbilder des gesunden und kranken Herzens in verschiedenen Phasen seiner Tätigkeit*. Zeitschrift für Klinische Medizin 75 (1912), 45.

- ELISCHER Gyula, *A gyomor physiologiájának és pathologiájának néhány kérdéséről Röntgen vizsgálatok alapján.* Orvosi Hetilap (1911).
- ELISCHER Gyula, *Lövedékeklokalizálása Röntgen-sugarak segítségével.* Orvosképzés (1916).
- ELISCHER Gyula, *A vesék átvilágításának új módszere.* Orvosi Hetilap (1916).
- ELISCHER Gyula, MARKÓ Dezső, *Belgyógyászati Röntgen-terápia.* Orvosképzés (1921).
- ELISCHER Gyula, *Generalizált Pagetkór egy esete = Dolgozatok a budapesti kir. magy. Pázmány Péter Tudomány-egyetem 3. számú belklinikájáról, báró Korányi Sándor egyetemi tanárságának 25-ik évfordulója alkalmából,* Budapest, 1925.
- ELISCHER Gyula, *A debreceni Tisza István Tudományegyetem beadványa a m. kir. válás- és közoktatási miniszterhez a röntgenológia kötelező egyetemi tanítása tárgyában.* Magyar Röntgen Közlöny (1928), 296–301.

Források

- Biographisches Lexikon der Hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker.* hrsg. August HIRSCH, München, Berlin, Urban-Schwarzenberg Verlag, 1962.
- BUGYI Balázs, *Az első radiológus professzor: Elischer Gyula.* Orvosi Hetilap (1975).
- Elischer Gyula professzor unokáinak levele.* (Elischer Julian, Nicole, Franceska és Karl), 2015. [Kézirat]
- Gergely Pál, *Goethe-szoba a Magyar Tudományos Akadémia palotájában.* 1936.
- HAON. *Szoborral is elismerték a debreceni kutató munkáját.* 2015. nov.
- Hermann HOLTHUSEN, Hans MEYER, Werner MOLINEUS, *Ehrenbuch der Röntgenologen und Radiologen aller Nationen.* München, Urban-Schwarzenberg Verlag, 1959².
- HUZELLA Tivadar, *Emlékbeszéd Elischer Gyuláról,* 1932.
- Medicalonline, *A radiológia mártírjára emlékeztek Debrecenben.* 2015. nov. 10.
- MÓZSA Szabolcs, *Úttörő tudományos társaságok a magyar orvosi radiológiában (1923–1966): Tények és események a Magyar Radiológusok Társasága történetéből.* Budapest, 2014.
- PÉTER Mózes, *Thurzóbányai Elischer Gyula.* Debrecen, 1998. In: A debreceni orvosképzés nagy alakjai. 14.
- RATKÓCZY Nándor, *A „magyar röntgenológia” első 17 évének (1896–1912) bibliographiája.* Budapest, ORSI, 1974.
- RATKÓCZY Nándor, *Elischer Gyula 1875–1929.* Budapesti Orvosi Újság (1929).